

UDK: 371.017

Dilfuzaxon BURANOVA,
Andijon qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalari instituti o'qituvchisi
E-mail: buranovadilfuzaxon@gmail.com
Rahmatjon DJURAQILOV,
Andijon qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalari instituti dotsenti
E-mail: rahmatjonjuraqulok@gmail.com

Andijon qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalari instituti kafedra mudiri, dotsent D. Toshpo'latov taqrizi asosida

METHODOLOGY AND COMPETENCE: INTERCONNECTEDNESS

Annotation

The article discusses some important issues of teaching methodology. In particular, the possibilities of developing students' competence abilities are studied.

Key words: Methodology, learning, teaching, competence, pedagogy, ability, skill, competence, knowledge, art.

МЕТОДИКА И КОМПЕТЕНТНОСТЬ: ВЗАИМООТНОШЕНИЕ

Аннотация

В статье обсуждаются некоторые вопросы о методике обучения и искусства преподавания. Изучаются возможности развития компетентности студентов.

Ключевые слова: Методика, обучение, преподавание, компетентность, педагогика, способность, умение, квалификация, знание, искусство.

METODIKA VA KOMPETENSIYA: O'ZARO UZVIYLIK

Annotatsiya

Maqolada o'qitish metodikasining ba'zi muhim masalalari muhokama qilinadi. Xususan talabalarning kompetensiyaviy qobiliyatini rivojlantirish imkoniyatlari o'rganiladi.

Kalit so'zlar: Metodika, o'rganish, o'qitish, kompetensiya, pedagogika, qobiliyat, ko'nikma, malaka, bilim, san'at.

Kirish. Bugungi kun fan-texnika va ishlab chiqarishning rivojlanishi, ta'limda nazariya bilan amaliyot birligi, hamda ta'limni ishlab chiqarish bilan integratsiyalashuvi talablari, talabaning mustaqil faol va ongli mehnatiga asoslangan, uning ijodiy faoliyatini rag'batlantiradigan, tafakkurini rivojlantiradigan, vaqtdan unumli foydalana oladigan, bilim o'rganishini yengillashti-radigan zamonaviy texnologiyalarni ishlab chiqish va ularni o'quv jarayoniga tadbiiq etishni taqozo etadi. Muhtaram Yurtboshimiz aytganlaridek: "Xalqimiz ertaga emas, uzoq kelajakda emas, aynan bugun o'z hayotida ijobiy o'zgarishlarni ko'rishni istaydi. Bizning mehnatkash, oq ko'ngil, bag'ri keng xalqimiz bunga to'la xaqlidir"[6].

Dunyo miqyosida raqobatbardosh kadrlar tayyorlash uchun ular tajribalarining ijobiy taraflarini o'rganish va albatta dars jarayonida mavzularni muammoli metodlardan foydalanib, o'qitishni ta'lim tizimiga joriy etish dolzarb masala hisoblanadi. Bunda asosiy e'tibor yangi pedagogik texnologiyalarga qaratilishi hisobiga dars unumdorligining yuqori bo'lishiga erishish mumkin bo'ladi.

Hozirgi zamon jamiyati qishloq xo'jaligi oliy o'quv yurtlari bitiruvchilaridan qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishi sohasida chuqur nazariy va amaliy bilimlarni talab qilmoqda. Sivilizatsiyalashgan, yuqori darajada rivojlangan qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini shakllantirish va rivojlantirish muvaffaqiyati ko'p jihatdan ularning kasbiy mahoratiga, shaxsiy va ijtimoiy yetukligiga bog'liq[13].

Biz bilamizki, olimlar o'rtasida o'qitish, uning metodikasi, pedagogika sohasida bahslar hech qachon to'xtamagan va bu borada bahslar davom etaveradi, yangi-yangi ijobiy fikr-xulosalar tug'ilaveradi, chunki bu soha keng qamrovli sohadir.

Adabiyotlar tahlili. O'rganishning o'zi bir jarayondir, o'qitish esa san'atdir. O'qitishga o'rgatish esa yanada yuqori bosqichli san'atni talab qiladi. Zero metodika fan emas, balki san'at ekanligi to'g'risida ko'plab atoqli olimlarning hamfikir ekanliklari manbalardan ma'lum[1].

Metodika to'g'risida so'z yuritilganda bu tushuncha deyarli barcha sohalarga tegishlidir. Nainki aniq fanlar, balki masalan, aytaylik, qishloq xo'jaligi mutaxassislarini tayyorlash - o'qitish metodikasi yoki injenerlik, sanoat - qurilish shuningdek, masalan xuquq-tartibot sohasi kadrlarini tayyorlash metodikasi albatta kerak. Umuman olganda "metodika" kursi - g'oyat foydalidir deyish to'g'ri bo'ladi.

Yuqoridagi manbalarda o'qitishga o'rgatish qanchalik muhimligi haqida savol qo'yiladi. Biroq bu savolga qisqa va aniq javob berishning iloji yo'q, chunki mahoratli o'qituvchilar qancha bo'lsa, ularning o'qitish uslublari ham shunchalar xilma-xildir. Qaysi soha bo'lmasin o'qituvchining tajribasi ortib borgan sari uning o'qitish malaka-san'ati ham boyib boraveradi. Bu esa o'qitishni endigina bitirib, yangi ish boshlagan yosh mutaxassisning kompetensiyaviy xarakteri, qobiliyati qaror topib borishining asosiy omillaridan biridir. Zero hozirgi zamon ta'lim metodikasida yoshlarning kompetensiyaviy tarbiyasini kuchaytirish - dolzarb masalalaridan biri sifatida tan olinayotganligi bejiz emas. Chunki kompetensiya metodikaning asosiy tarkibiy qismini tashkil etadi deyilsa xato bo'lmaydi.

Atoqli olimlardan biri D.Poya kishi bilimining mukammal bo'lishi uchun uning to'la kompetensiyaga ega bo'lishi zarurligini alohida ta'kidlab o'tadi[1].

Qator manba'larda masalan[2] da ham o'qitishda aynan uning qiziqarlilik jihatlariga urg'u berilsa[3], da ko'proq o'qitishda soddalikka ahamiyat berish haqida aytiladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Ta'lim sohasi asosiy tushunchalari - bilim, ko'nikma va malakalar bilan ish yuritadi. Ammo kasbiy soha esa kompetensiyalar bilan shug'ullanadi. Professional soha talab darajasida buyurtma sifatida o'z e'tirozlarini qayd etishi mumkin. Ta'limning vazifasi olingan bilim, ko'nikma va malakalarni kasbiy sohada talab qilinganidek ma'lum bir kompetensiyalar darajasida qayta moslashtirishdan iborat.

Kompetentsiya nima? Kompetentsiya bu – ma'lum bir faoliyat yoki harakatni foydali, samarali (yuqori sa'viyada) bajarish, yana shuningdek ustalik, bilimdonlik, mohirlik bilan amalga oshirish demakdir. Ko'pgina mualliflar kompetensiyani Evropa Ta'lim Jamg'armasi (ETJ, 1997) atamasi bilan bog'lashadi. Bu esa ishga joylashish jarayonlarida nomzodga qo'yiladigan talablardan kelib chiqadi, ya'ni maxsus mehnat funksiyalarini bajarish qobiliyatiga mos keladi. Ya'ni kompetentsiya bu - mutahassisning jamiyatga kerakli (arzirli) masala yoki muammolar to'plamini hal qilishga qaratilgan harakatlarining samaradorligini baholash natijasi - xarakteristikasidir.

Bilim, ko'nikma, qobiliyat, motivlar, qadriyatlar va e'tiqodlar kompetensiyaning mumkin bo'lgan tarkibiy qismlari sifatida qaraladi, lekin bu belgilar o'z-o'zidan insonni butunlay barkamol qila olmaydi.

Kompetentsiya bu - talabning ma'lum bir sohada samarali ishlab chiqarish faoliyati uchun zarur bo'lgan oddiy holatda begona, oldindan belgilangan ijtimoiy talab (me'yor) dir.

Kompetentsiya bu - talabning tegishli qobiliyatga ega bo'lishi, shu jumladan uning o'ziga va faoliyat mavzusiga nisbatan shaxsiy munosabatidir.

Kompetentsiya bu - talabning allaqachon shakllangan shaxsiy sifati (sifatleri to'plami) va ma'lum bir sohada minimal ko'lsada tajribasi hamdir.

Kompetentsiya bu - o'quvchining ma'lum bir sferada samarali faoliyat yuritishi uchun oldindan zarur bo'lgan ijtimoiy talablar (normalar) dir[12].

Kompetentsiya keng ma'noli so'z bo'lib, umumiy lug'aviy tarjimaga ko'ra uning ma'nolari shaxsning yaxshi biladigan sohasi, vakolat, xuquq, mulohazalilik, asoslilik, omilkorlik, xabardorlik, bilim-tajriba va h.k. kabi ta'riflanadi. Bundan ko'rinadiki, yosh mutaxassis har qancha a'lo o'qigan bo'lmasin yuqorida sanab o'tilgan fazilatlariga o'z-o'zidan ega bo'lib qolmaydi.

Har qanday o'quvchi hech bo'lmagahda bu sanab o'tilgan fazilatlar, ya'ni qobiliyatning ibtidoiy shakllariga ega bo'ladi. Qolgan esa tarbiyaviy muhitga bog'liq. Shuning uchun ham yosh kadrlarni, jumladan qishloq xo'jaligi sohasining yosh mutaxassislari kompetensiyaviy rivojlanishining samaradorligini oshirishning vositalari, usullarini topish, ularni amalga oshirish, qo'llash metodikasini ishlab chiqish muhimdir.

Bu borada shunday uslublar kerakki, toki bu uslublar yangi, yosh mutaxassisning o'zi egallagan nazariy bilimlarini yangi faoliyati sohasida muvaffaqiyatli qo'llay bilishiga yordam bersin. Unda o'z funksiyasi doirasi va boshqa keng sohada ham tegishli topshiriq, vazifalarini "qoyilmaqom" qilib bajara olish qobiliyatini kuchaytirishga ko'mak bersin. U puxta bilimli bo'lsin. O'zining to'g'ri mulohazalarini asoslay oladigan, bir so'z bilan aytganda omilkor bo'lsin.

Hozirgi zamon jamiyati qishloq xo'jaligi oliy o'quv yurtlari bitiruvchilaridan qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishi sohasida chuqur nazariy va amaliy bilimlarni talab qilmoqda. Sivilizatsiyalashgan, yuqori darajada rivojlangan qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini shakllantirish va rivojlantirish muvaffaqiyati ko'p jihatdan ularning kasbiy mahoratiga, shaxsiy va ijtimoiy yetukligiga bog'liq. Shu jumladan tarmoqning rivojlanish darajasi bilan birga qishloq xo'jaligi mutaxassislarga qo'yiladigan talablar darajasi ham ortib

bormoqda, bu esa mutaxassislari tayyorlash strategiyasini jiddiy o'zgartirmoqda. Bu ayniqsa, raqamlashtirish jarayonini boshdan kechirayotgan qishloq xo'jaligi sohasida dolzarblik kasb etadi.

Tahlil va natijalar. So'nggi paytlarda har bir sohaning kasbiy faoliyatida mutaxassislarni tayyorlash sifati muammosi tobora dolzarb bo'lib bormoqda. Shuningdek oliy ta'lim muassasalari sonining o'sishi, shu jumladan nodavlat (tijorat) ta'lim xizmatlari ulushining ham ortib borishi oliy ta'lim sohasida sifatli bilim, jamiyatga kerakli mutahassis tayyorlashga bo'lgan talablarning yanada ortishiga sabab bo'lmoqda. Bu esa ta'lim dargohlari o'rtasida erkin raqobatning o'sishiga olib kelmoqda.

Bu aytilganlar talaba va bitiruvchilarga qo'yiladigan zamonaviy talablarning bir qismidir deyish mumkin. Hozirgi kunda ehtiyojlar ham, talablar ham tez o'zgarishga yuz tutmoqda. Bu esa albatta ta'limda ham o'z aksini topadi. Ayniqsa qishloq xo'jaligi mahsulotlariga bo'lgan talab ortib borgan sari ta'limda ham o'zgarishlar amalga oshirish zaruriyati tug'iladi.

Albatta avvalo o'quv dasturlarini ham jiddiy tahrirdan o'tkazishga to'g'ri keladi. Chunki rejalar puxta bo'lishi kerak va bu rejalarini amalga oshirish uchun, ya'ni talabalarni yetarli ko'nikma-malakalarga ega bo'lishlariga yordam beruvchi o'rganishga o'qitish uchun yuqori malakali, o'qitishni "san'at" darajasiga ko'tara oladigan to'la kompetentli o'qituvchilar kerak.

O'qitish shunchalik keng qirraliki, avval aytilgandek har bir o'qituvchining uslubi o'ziga xosdir.

Atoqli o'qituvchilar o'qitishni hatto musiqa bilan ham qiyoslashadi. Dars davomida,- deydi ular, bir xil so'zni bir xil ohangda takrorlayvermang. Ular yana aytadi - kompozitorlarda ham hatto variatsiya degan tushuncha bor, bu degani ko'ngilga tegmasligi uchun biror kuyni ikkinchi bor takrorlaganda kichik bir o'zgarish qilishadi [1].

Bu kabi musiqa shakllarini o'qitishga ko'chirishning qiyin joyi yo'q. Pedagoglar, yana kompozitorlar sevib qo'llaydigan, musiqaning "rondo" deb atalgan shakli haqida ham eslatadiki, o'qitishda bu kabi tushunchalardan ijobiy foydalanish, ozmi-ko'pmi o'quvchilar diqqatini jalb qilishga, ularning darsga, mavzuga bo'lgan qiziqishlarining kuchayishiga, o'qitishda metodika, ya'ni o'qitish san'atining jozibadorligini yanada ortishiga xizmat qiladi.

Pedagogikaning nozik nuqtalarini ko'rsatib beradigan misollar juda ko'p. Shulardan biriga ko'ra mashhur ixtirochi T.Edisonning bolalik paytida ustozidan onasiga xat berib yuboradi. Onasi xatni o'qib, o'ylab o'tirsa, uning nima haqida ekanligini so'ragan bolasiga onasi, o'qituvchisi uni maqtaganligini aytadi. Aslida esa ustoz yosh Tomas haqida uning aqli pastligi va uni nogironlar maktabiga borishi kerakligini yozgan bo'ladi. Agar onasi bu haqiqatni o'z vaqtida yosh Tomasga aytganida edi u balki mashhur inson bo'lib yetishmas edi.

Yana bir fakt: Litvada 1906 yilda otasi olti yashar qizchasi bilan birga qo'lbola teleskopda osmonda uchib o'tayotgan "Ikar" nomli kometani kuzatishadi. Qizcha shundan keyin kelajakda astronomiya, fizika, matematika o'qituvchisi bo'lib yetishadi va bu ayol o'qitgan 30 nafar o'quvchi sinf bo'yicha barchasi Moskva Davlat universitetiga fizika gruppasi bo'lib o'qishga kirishadi. Bundan esa o'qitish naqadar buyuk san'at ekanligini his qilamiz va bundan buyon pedagogika, metodika va shuningdek kompetensiyaviy qobiliyatni rivojlantirish masalalari nechog'li ahamiyatli, dolzarb ekanligiga shuningdek, bu tushunchalarning o'zaro uzviy bog'liq ekanligiga yana bir bor ishonch hosil qilamiz.

Bugungi kunda fan, ta'lim, sanoat, ishlab chiqarish va zamonaviy texnologiyalarning tez sur'atlarda rivojlanishi oliy ta'lim dargohlaridan o'zlarining ta'lim dasturlarini doimiy ravishda takomillashtirib borishlarini taqozo etmoqda.

Shu bilan birga oliy o'quv yurtlari ba'zan ta'lim sifatiga zid bo'lsa ham o'zlarining asosiy iste'molchisi - talabalarining talablari va ehtiyojlarini hisobga olishga intiladi. Bu boradagi ko'p uchraydigan muammolardan biri hozirgi ta'lim mazmunining zamonaviy iqtisod va sivilizatsiya talablari bilan u darajada mos emasligidir.

Shunday qilib o'qitishda metodika - kompetent yondashuv talabalar tomonidan bilim va ko'nikmalarni bir biridan o'zaro ajratilgan alohida-alohida holda emas, balki ularni bir butun holda o'zlashtirishni ko'zda tutadi. Shunga ko'ra o'qitish metodlari sistemasi o'zgaradi, yoki boshqacha aniqlanadi. O'qitish metodlarini shakllantirish, qurish, tanlash, saralash asosida ta'limda bajarilishi kerak bo'lgan kompetensiya va funksiyalar tuzilmasi yotadi.

Xulosa va takliflar (Conclusion/Recommendations). Xulosa qilib aytganda yosh mutaxassisning shaxsiyati uni qabul qilayotgan jamiyatda o'z-o'zini anglashga qaratilgan axloqiy-kasbiy faoliyatga yo'naltirilgan bo'lishi kerak. Ta'lim va tarbiyaning maqsadlari jamiyatning, shaxsning intellektual, qadriyat yo'nalishlariga, uning kasbiy fazilatlariga bo'lgan ijtimoiy talablariga muvofiq holda belgilanadi.

Shuni ta'kidlash joizki, so'ngi yillardan boshlab ish beruvchi o'zining ta'lim jarayonidagi o'rnini belgilab oldi: ta'lim dasturlarini ekspertizadan o'tkazishda ishtirok etish, kasbiy kompetensiyalarni alohida aniqlash (baholash), ta'lim

dasturlarini kompetent yondashuv asosida shakllantirish, kasbiy kompetentlikni rivojlantirishda zamonaviy vositalar ta'minotini yaxshilash, professor-o'qituvchilarni attestatsiyasi va mutaxassislar tayyorlash sifatini baholashda ishtirok etish shular jumlasidandir. Natijada birgalikda o'tkaziladigan tadbirlar rejasi va ijtimoiy sheriklik shartlari ishlab chiqildi, sifatli samarali professional (kasbiy) ta'limni tashkil etish sohasida uzoq muddatli hamkorlik shartnomalari tuzildi, bitiruvchi mutaxassisning kompetensiyalari talab darajasida aniqlab (belgilab) olindi, ta'lim dasturlari mazmunan ekspertiza qilindi, darsliklar tayyorlash va diplom oldi amaliyotlarining mazmuni aniqlandi, yangi fan dasturlari kiritildi [11].

Shu bilan birga, oliy o'quv yurtlari bitiruvchilarining kasbiy va shaxsiy kompetensiyalari sifatini oshirishga qaratilgan, yangi davr talablariga javob beradigan mutaxassislarini tayyorlashga hissa qo'shadigan bo'lajak mutaxassislarining malakasini oshirish jarayonini takomillashtirish zarur.

Umuman ta'lim sohasida va uning tarkibiy bo'linmalarida, bitiruvchi kafedralarda o'z-o'zini rivojlantirish, axloqiy va intellektual o'sish, shuningdek shaxsiy qadriyatlariga hos sharoit yaratish orqali ta'lim va tarbiyaviy maqsadlarga erishish mumkin.

ADABIYOTLAR

1. Пойа, Д., "Математическое открытие". Наука. М. 1970.
2. Клайн, М., "Математика. Поиск истины.". Мир. 1989.
3. Djuraqulov R., D.Sh.Toshpo'latov., "Talabalarning ma'naviy kompetentligini rivojlantirishda buyuk o'zbek olimlarining me'rosidan foydalanish". Xorazm Ma'mun akademiyasi axborotnomasi. 2023.
4. Djuraqulov R., R. Umarov., "Об обучении в преподавании: простота– доступность"., Материалы XIV Международной научно-методической конференции "Перспективы развития высшей школы". Гродно. ГГАУ-2021.
5. Qulmatova B.A., Buranova D.A. (2022). The role of digital technologies in agriculture. ISJ Theoretical & Applied Science, 04 (108), 362-365. Soi: <http://s-o-i.org/1.1/TAS-04-108-46> Doi: <https://dx.doi.org/10.15863/TAS.Scopus.ASCC.1700>.
6. Qulmatova B. Buranova D. "Ta'lim jarayonida elektron ta'lim va an'anaviy ta'limning integratsiyasi". NamDU ilmiy axborotnomasi. 2020. 2-son. 366-373 bet.
7. Каримов Н., Кулматова Б.А., Буранова Д. "Ақли кишлок хўжалигини юритишда рақамли технологияларнинг жорий этиш масалалари". «The XXI Century Skills for Professional Activity» International Scientific-Practical Conference. Tashkent, Uzbekistan 2021, March 15.
8. Каримов Н., Кулматова Б.А., Д.Буранова. "Қишлоқ хўжалигида рақамли технологияларнинг жорий этиш масалалари". Academic research in educational sciences volume 2 | issue 3 | 2021.
9. Qulmatova B., Buranova D. "Oliy ta'limda zamonaviy ta'lim texnologiyarini qo'llashning afzalliklari". Mu'allim ham uzliksez bilimlendiriy. Nukus. 3/4-2022 жыл. ISSN 2181-7138. Илимий-методикалық журнал. 56-59 betlar.
10. Buranova D. "Qishloq xo'jaligi oliy o'quv yurtlarida talabalarni kasbiy-kommunikativ tayyorlash". "Экономика и социум" №3(118). 2024. ISSN: 2225-1545; 2541-9285. www.iupr.ru.
11. Buranova D. "Bo'lajak qishloq xo'jaligi mutaxassislarining kompetensiyaviy samaradorligini oshirish masalalari to'g'risida", "Mu'allim ham uzliksez bilimlendiriy", ISSN 2181-7138. 4-сан, июль, Нөкис-2024. Қарақалпақстан.
12. Buranova D. "Qishloq xo'jaligi bo'lajak mutaxassislarini kasbiy kompetentligini rivojlantirishning ayrim muammolari", Science and education in agriculture, iyul 2024. volume 7, issue 7. ISSN: 3030-3222, ОАК. <http://www.seagc.andqaxai.uz>
13. Мерхинова О.Ц., Доржиева С.Б., Оширов Э.Н. "Проблемы развития профессиональной компетентности будущих специалистов сельского хозяйства", Бурятская государственная сельскохозяйственная академия им. В.П. Филиппова, Россия http://www.rusnauka.com/7 NITSB_2012 /Pedagogica/2 103546.doc.htm.